

КРАЇНИ БАЛТІЇ: ЛИТВА, ЛАТВІЯ, ЕСТОНІЯ #20

Дослідження практик відновлення країн після руйнації

У рамках укладеного між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Німеччиною Договору про ненапад країни Балтії підпали під сферу інтересів Союзу. У 1939-1940 рр. Союз силою змусив кожен з країн надати дозвіл на введення військового контингенту. За цим слідували проведені позачергові парламентські вибори, на яких перемогу отримали прокомуністичні сили, оскільки крім них нікого не допустили до виборчого процесу. Надалі було політично закріплено входження країн до Союзу Рад. Радянізація супроводжувалася репресіями та депортаціями населення до Сибіру.

Будучи під радянським гнітом, переживаючи виклики депортації, асиміляції місцевого населення, жителі цих країн продовжували відстоювати власну національну

позицію. Так, одразу після встановлення радянської влади у кожній з країн виникли національні підпільні рухи, які радянська влада усувала силою аж до 1960-х рр. Наступною віхою у розвитку національної ідеї став дисидентський рух, який існував до 1980-х рр. Урешті, з приходом до влади Генерального секретаря ЦК КПРС Михайла Горбачова централізоване керування ослабло, з'явилися перші прояви демократизму. Це дозволило підняти питання щодо незалежності на масових акціях протесту, відомих сукупно як «Співоча революція» у 1987-1991 рр.

Понад сорок років в радянській окупації докорінно змінили структуру економічних зв'язків між країнами. З розпадом СРСР країни Балтії пережили економічний шок, від якого, однак, їм досить швидко вдалося оговтатися.

Так, опісля повернення незалежності країни Балтії створили розвинені економіки, які функціонують і нині:

Країна	ВВП на душу населення, 2021	% ВВП до суми державного боргу, 2021	HDI, 2019 ¹
 Литва	\$22,752	45%	0,882
 Латвія	\$19,934	45,6%	0,866
 Естонія	\$26,378	18%	0,892

Крім цього, вони є лідерами по наданню військової допомоги Україні у співвідношенні щодо власного оборонного бюджету: Латвія передала воєнної допомоги на суму в 41% від власного оборонного бюджету, Естонія — на 37%, Литва — на 16,7%.²

У цьому дослідженні ми вирішили розглянути досвід країн Балтії з подолання наслідків агресій різних держав, починаючи від часів Другої світової війни та закінчуючи сьогоденням.

Матеріал містить односторінкові профайли кожної з країн, ряд висновків та блок корисного для України.

¹ Індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI) — індекс, що дає інтегральну оцінку розвитку людини. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>.

² Дані взято з розрахунків контент-маркетингової агенції Top Lead (<https://toplead.com.ua/ua/main/>), станом на початок жовтня 2022 року, опублікована інформація в Telegram-каналі UA War Infographics (<https://t.me/uawarinfographics/1436>).

ПРОФАЙЛ: ЛИТВА

Друга світова війна

(1939-1945 рр.)

Друга радянська окупація

(1944-1991 рр.)

Внаслідок Другої світової війни загинуло 25 000 військових та 300 000 цивільних осіб. Протягом періоду радянської окупації депортовано у різні частини СРСР близько 136 000 литовців, ліквідовано 20 000 партизанів

Знадобилося близько 20 років, аби відновити основні галузі виробництва після Другої світової війни. Від моменту виборення незалежності економічний лад відновився та почав рости через декілька років

Після повторної окупації СРСР у 1944 році Литва опинилася у складі країни рад. Литовська комуністична партія була сформована з-за кордону та була покликана, поза іншим, здійснювати контроль над суспільством, та знешкоджувати партизанів (Союз борців за свободу Литви), великих фермерів, інтелігенцію, католицьких священнослужителів. Партизанів ліквідовували, інших депортовували.

В аграрному секторі створювали колгоспи. Великим фермерам, яких назвали куркулями, підвищили податки та обсяги хлібозаготівлі на 50-100% у порівнянні зі звичайними селянами. Через непідйомні об'єми здавання натуральних продуктів селяни опинялися у штучних боргах перед державою. Без дозволу керівництва колгоспу селянин не міг переїхати. Плата за відпрацьовані робочі дні була мізерною.

Знадобилося **20 років**, щоб ЛСРР досягла рівня довоєнної незалежної Литви за врожайністю зерна, поголів'я худоби та продуктивністю.

Машини, обладнання та сировину для відновлення доставляли з глибин СРСР або ж з окупованої Східної Німеччини. Водночас з Литви вивозили продукти харчування та деревину.

У повоєнні роки збільшилися обсяги виробництва с/г продукції, а також індустріального сектору. Попри це, країна залишалася бідною.

Завдяки індустріалізації **кількість робітників у країні швидко зростає** з 490 тис. у 1960 р. до 850 тис. у 1970 р. і до понад 1 млн. у 1980 р. Через зростання міст (частка міського населення становила близько 40% в 1960 р. і 60% у 1980 р.), робітники потребували житла, тому створювалися одноманітні великі житлові масиви. Відбиток невдалої, енерговитратної урбанізації видніється і досі.

Після приходу до влади у 1985 році Михайла Горбачова та послаблення ролі Москви відновлюється опозиційний рух за незалежність, відомий як **Sąjūdis**. 01 березня 1990 року, за рік до офіційного розпуску Радянського Союзу, Литва стала першою державою Балтії, яка вийшла зі складу СРСР. Завдяки впровадженню ліберальних реформ, жорсткій монетарній політиці, впровадженню ринкової економіки та вільного руху капіталу країна змогла оговтатися від рецесії 1992-1994 років та стати економічно успішною.

ПРОФАЙЛ: ЛАТВІЯ

Друга світова війна

(1939-1945 рр.)

Друга радянська окупація

(1944-1991 рр.)

Внаслідок Другої світової війни загинуло 100 000 військових та 300 000 цивільних осіб

Країна дійшла до економічного відновлення та росту після відновлення незалежності

Латвія після Другої світової війни опинилася в окупації радянської влади. Перше повоєнне десятиліття супроводжувалося “радянізацією” країни, яка розпочалася ще у 1939-41 роках, однак перервалася через напад Німеччини.

Процеси в країні зводилися до уюдноманітнення республіки за прикладом решти союзних держав. Відбулася примусова депортація латвійських громадян, щонайменше 140 000 осіб, до Сибіру. Відтік робочої сили (переважно переселяли селян) спричинив [колапс у сільському господарстві](#). СРСР проводив [дискримінаційну політику](#) щодо нації — замість депортованих латвійців до країни відсиляли представників інших союзних республік.

У повоєнній політиці Латвії було деконструйовано ринкову економіку, введено планові економічні політики, скасовано приватну власність та націоналізовано латвійські активи. Латвійці мали платити податки з власного житла, худоби та врожаю радянським органам. У сільському господарстві відбувався процес колективізації.

Натомість пізніше була розбудова важкої промисловості, з імпортом сировинних ресурсів та експортом готової продукції. Значна частина сфери науки та виробництва Латвії обслуговувала військові потреби СРСР.

Упродовж “[Співочої революції](#)” 1987-1991 років республіка проголошує декларацію про державний суверенітет та виборює незалежність від СРСР. Надалі вийти з падіння ВВП на 49% впродовж 1990-93 років країні допомагав [пакет з ліберальних реформ](#): вільні ціни та ринок, макроекономічна стабілізація та приватизація. Країна запровадила власну валюту, вийшовши з “рубльової зони” та отримавши макрофінансову підтримку від МВФ. Також було скорочено витрати на обслуговування державного апарату та субсидії. У поєднанні з приватизацією до 1998 року $\frac{2}{3}$ ВВП в країні став приносити приватний сектор економіки.

Країна запровадила просту податкову систему з 4-х податків: податок на доходи фізичних осіб у розмірі 25%, податок на додану вартість у розмірі 18%, єдиний податок на прибуток підприємств розміром 25%, який потім був зменшений до 15%. Соціальний податок із заробітної плати було замінено внесками на соціальне страхування зі ставкою 37%, яка спала до 33%.

ПРОФАЙЛ: ЕСТОНІЯ

Друга світова війна

(1939-1945 рр.)

Друга радянська окупація

(1944-1991 рр.)

Внаслідок Другої світової війни загинуло 30 000 військових та 50 000 цивільних осіб

Рівень життя 1939 року в Естонії вдалося досягнути лише в 1960-х рр.

Після Другої світової війни Естонія втратила приблизно 17,5% населення. Крім цього, відбувалися **масові депортації**. Знищення активістів та переміщення груп людей стало частиною процедури асиміляції. Правляча еліта мала **“непропорційно іммігрантський”** характер. Естонських чиновників не було прийнято залишати на посадах, натомість владні кабінети надавали ставленикам з інших союзних республік.

У повоєнний період в Естонії було скасовано право приватної власності, відбулася колективізація сільського господарства, а інвестиції вкладалися у важку промисловість, текстиль та військове виробництво.

Поряд з цим впроваджувалося централізоване планування в економіці з фіксуванням споживчих цін. Нехтування умовами ринку призводило до періодичних дефіцитів та низької якості продукції. Як підсумок, **рівень життя 1939 року в Естонії вдалося досягти лише в 1960-х**. За радянськими даними, економіка Естонії у повоєнний період стрімко розвивалася. Так, за статистикою, виробництво в країні зростало вдвічі швидше, ніж у Фінляндії. Однак дані 1980-х рр., розраховані **по світових методиках**, показували, що купівельна спроможність естонського домогосподарства становила лише 25-30% від обсягу купівельної спроможності фінського домашнього господарства. Тому такі відомості слід піддавати сумніву.

Справжнє економічне піднесення до Естонії прийде лише в умовах незалежності. Попри анексію, країна прожила радянський період у спробах зберегти ідентичність та незалежність, через діяльність т. зв. **“лісових братів”**, чи **дисидентський рух**.

Країна майже синхронно з іншими проголосила суверенітет та визнала події 1944 року окупацією. У 1990-1991 роки завершується оформлення самостійної та незалежної держави.

Перші роки відновленої незалежності охарактеризовані економічним спадом. Між 1992 і 1994 роками промислове виробництво скоротилося більш ніж на 60%. Лише у 1995 році Естонія отримує ріст ВВП на 4,3%. Драйверами оновлення стали реформа державного управління та **економіки**. Була проведена валютна реформа, відбулися зміни в банківській системі, а більшість підприємств були приватизовані. Свобода торгівлі призвела до того, що частка експорту уже на 1993 рік становила 67% від ВВП. Уваги заслуговує також бюджетно-податкова реформа. За нею створювалися незалежні бюджети на місцях, а також було ліквідовано систему субсидій. Медицина стала страховою. У соціальному житті головним досягненням естонців є відмова від **патерналізму** та збереження національної пам'яті.

Наразі Естонія відома на весь світ економікою ІТ-послуг.

Висновки

Часовий проміжок в історії країн Балтії від початку Другої світової війни до виборення незалежності у 1991 році неофіційно називають “періодом трьох окупацій”, оскільки країни були підконтрольні спочатку СРСР, потім нацистській Німеччині, і знову, майже півстоліття пробули в полоні “рад”.

Найбільший відбиток на стані справ у країнах залишила радянська присутність. Так, країни зазнали суттєвих змін національного складу, був загальмований розвиток культури, а деструктивні політики, як-от централізація повноважень та планова економіка уповільнили відновлення.

Натомість після виборення незалежності впоратися з економічними викликами країнам допомогли швидка приватизація, прозорі та прості податкові системи, використання інноваційних та технологічних рішень для вирішення складних проблем. Позитивним аспектом для економіки країн також стало входження до Європейського Союзу.

Для врегулювання демографічної ситуації країни напрацювали політики з заохочення повернення громадян назад. Також було встановлено **додаткові вимоги для набуття громадянства** для колишніх радянських іммігрантів.

Зазначимо, що і досі безпекову загрозу для країн Балтії створює російська федерація (як приклад, історія з “**бронзовим солдатом**”). Для забезпечення власної безпеки та розвитку оборонного сектору країни отримали членство у Північноатлантичному альянсі (НАТО).

Корисне для України

Нині країни Балтії намагаються боротися з радянською спадщиною, аби мати більше можливостей для власного росту і розвитку. Однак цікавим є їхній підхід до врегулювання економічної кризи після виборення незалежності. Можемо побачити, що країни обрали ринкову модель економіки задля нарощення ВВП, диверсифікували торгівлю, здійснили дерегуляцію економіки. Для української відбудови можливо розглянути такі політики, як зменшення частки держави в економіці, приватизація, проведення жорсткої монетарної політики, реформування податкової системи, адміністрування та проведення процесу відбудови завдяки можливостям діджиталізації.

Цей матеріал підготовлений в рамках комплексної роботи “Дослідження практик відновлення країн після руйнації”. Повний текст дослідження й методологія будуть доступні у розгорнутому матеріалі команди АЦ “Інститут аналітики та адвокації” згодом.

Детальніше про нас: iaa.org.ua

Якщо Ви маєте пропозиції або доповнення, які на Вашу думку, нам слід врахувати для покращення цього дослідження, напишіть нам на адресу: mail@iaa.org.ua або у соціальні мережі: www.facebook.com/iaa.org.ua.

Автор: Віталій Набок

Верстка і дизайн: Катерина Кисла, Олена Овсяник.

Віримо у нашу перемогу!

Все буде Україна!

Цю публікацію було підготовлено за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Її вміст є виключною відповідальністю ГО «Інститут аналітики та адвокації»

і не обов'язково відображає погляди Європейського Союзу